

Тема 3.

Красномовство у духовній культурі українського народу (2 год.)

План

1. Джерела формування риторики в Київській Русі.
2. Митрополит Іларіон, Кирило Туровський – перші оратори Київської Русі.
3. Мовна спадщина Іоанна Великого та Григорія Сковороди.
4. Риторика в Києво-Могилянській академії.
5. Внесок Феофана Прокоповича в становлення і розвиток сучасного українського красномовства. Праця Ф. Прокоповича „Про риторичне мистецтво” як основний фундаментальний твір про призначення риторики, її особливості, види і жанри та мистецтво мовлення.
6. Розвиток академічного красномовства в XVIII - XIX ст.
7. Золотослів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського.
8. Відродження риторики в сучасній Українській державі.

1. Джерела формування риторики в Київській Русі.

У Київській Русі розвивалося дипломатичне красномовство. Ораторський виступ звучав на зібраннях старійшин, народних зборах. Вічова промова характерна чіткою композицією, граничною лаконічністю, високою образністю, умінням стисло й енергійно висловити політичну програму.

Одна з перших серйозних руських дипломатичних акцій належить ще до X ст., коли після знаменитої перемоги князя Олега між княжими послами був укладений «Договір русинів із греками».

У цей період велике значення мало військово-красномовство. Князі і воєводи зверталися до війська і народу з закликом зробити усе для перемоги над ворогом («Повість временних літ»). Чудовою пам'яткою військово-політичного красномовства Київської Русі є «Слово о полку Ігоревім» - твір кількох жанрів: ораторської промови, військової повісті, героїчної пісні.

Риторика Київської Русі слід розглядати в контексті східнослов'янської культури, що визнавала велику силу слова, його взаємозв'язок із практичними справами, моральною культурою людини. Слов'янська мовленнєва традиція

сповідувала ідеали соціальної рівності, толерантності, привітності, щирості у словах; невимушеності, доречності мовлення; заборони пустопорожньої балаканини, багатослів'я, переваги похвали, не реагування на образу та ін.

2. Митрополит Іларіон, Кирило Туровський – перші оратори Київської Русі.

Найвідомішими ораторами Київської Русі були Іларіон та Кирило Туровський. **Іларіон** (XI ст.) – перший руський митрополит, давньоруський письменник, талановитий оратор. Найвідоміша його проповідь – «Слово про закон і благодать», в якій він із патріотичних позицій оцінив діяльність давньоруських князів і роль Київської Русі на міжнародній арені. Дослідники мають різні думки щодо причини написання і виголошення цієї промови. За одними даними «Слово про закон і благодать» було виголошене на честь відкриття Софійського собору; за іншими — промова могла бути виголошена в Софійському соборі у 1049 році, ймовірно, на честь завершення будівництва київських оборонних споруд. «Слово про закон і благодать» — це перший публіцистичний ораторський твір давньої літератури, який є церковно-політичним трактатом, написаним під час військових сутичок Русі з Візантією та у зв'язку з цим у ситуації погіршення стосунків між руською та візантійською церквами. У ньому автор патріотично виступає проти зазіхань Візантії на Русь, переконливо й красномовно доводить містичність вчення про месіанство будь-якого народу, обстоює самостійність Русі. Дослідники цієї проповіді виділяють такі її риси: яскрава образність, емоційність, надзвичайна мелодійність.

Кирило Туровський (XI ст.) – блискучий оратор і представник урочистого й учительного красномовства на Русі. Він закликав письменників і риторів уважно вивчати і вслухатися в те, що відбулося та прикрашати діяння героїв відповідними словами: «Прикрасять словами й звеличать царів... і, славлячи їх, похвалами кінчають». К. Туровський – яскравий приклад творця величально-похвальних промов, якого називають великим «піснетворцем» Русі. Велика риторична цінність творів «Слово в новий тиждень після Пасхи», яке К. Туровський склав за суворими правилами красномовства: матеріал подано як порівняння «церкви Христової» з природою. У ньому чимало метафор про роль ратора та проповідника.

XVII – перша половина XVIII ст. – час становлення та розвитку української літератури, її родів, видів, і, безперечно, період, коли народна творчість мала значний вплив на розвиток шкільних курсів теорії ораторського та поетичного мистецтва. Їх етико-естетичною основою, підґрунтям була любов до своєї землі, рідного народу, боротьба за свободу та щасливе життя у гармонії з собою, природою і суспільством.

3. Мовна спадщина Івана Вишенського та Григорія Сковороди.

Активний захисник церковнослов'янської мови Іван Вишенський вважав мову "плодоноснійший од всѣх языков и богу любимший", а у своїй творчості часто використовував просте мовлення. Навіть у творах, написаних слов'яноруською ("Иоанна мниха извещение краткое о латинских прелестях", "О еретиках", "Новина...", "Позорище мысленное"), трапляються елементи "простої" мови, як-от: тепла хата, коханка та ін. У "Писание к утекшим от православное вѣры епископам"; "Краткословный отвѣт... против безбожного... писания Петра Скарги", "Порада", "Зачапка мудрого латынника с глупым русином" та ін.) І. Вишенський, описуючи дійсність, реальне життя, надавав перевагу джерелам живої розмовної мови і тільки богословські питання подавав церковнослов'янською, перекладаючи окремі слова й вислови простою мовою. Елементи церковнослов'янської трапляються у творах, але його тексти збагачені словами та висловами українського народного мовлення: *барило, бридкий, будувати, воли, волосся, вирок, виконати, вилучати, відомий, власний, глитати, горілка, гостинець, драпіжник, жебрак, зрада, зажмурити, заступник, запитати, інший, коляда, кривда, кожем'яка, комора, коні, лічба* та ін.

У лексиці, морфології, фонетиці "простої" мови Івана Вишенського багато церковнослов'янських та українських паралелей: благочестивий—побожний, глас—голос, глава—голова—злотогловий, велеречие — многомовство, грабитель — драпіжник, кто — хто, мерзость — огида, нашего — нашого, путь — гостинець, емрад — смородливий, услыша ти — почути, чего — чого, неловкий — чоловіки, языци —язики та ін.

У Києво-Могилянській академії вчився останній видатний представник давньої книжної української мови, поет у стилі релігійного бароко, філософ Григорій Савович Сковорода. Його мовотворчість реалізувалась у різноманітних жанрах: філософських та педагогічних трактатах, притчах, байках, оригінальній і перекладній поезії, проповідях та епістолярії. Це є свідченням того, що Сковорода як учень Києво-Могилянської академії і як талановитий представник давньої книжної української мови сприйняв європейські освітні традиції і філософсько-риторичний культ слова, що був успадкований українською культурою з античних часів разом із філософією, риторикою, поетикою, біблійною міфологією. Мова Сковороди — це мова "українського бароко з її обома полюсами — церковнослов'янщиною української редакції та народною мовою", яка підготувала ґрунт для єдиної літературної мови на народнорозмовній основі.

Боротьба проти поневолювачів українського народу тривала передусім в духовній сфері, де основною зброєю було слово, яким народ боронив і відстоював свою сутність. Сковорода виробив своєрідну філософію слова. Він його розумів і як "безодню", що може охопити всю різноманітність космосу, і як міру речей, через яку все можна спробувати пізнати, відчути, і як силу того, що реально існує.

Загадка слова, яка була непізнана до нього і залишилася такою й нині, хвилювала Сковороду. Слово не тільки знак світу, а мова — знакова система, що має структуру. Є матерія, як звук, є знакове зміщення субстанції, якась назва, є, зрештою, образ, тобто якийсь символічний зміст, що дає змогу алегорично його використовувати, як у байці. Однак є щось невидиме, невловиме, внутрішнє, завдяки чому слово переживає речі, людей, час, простір.

У літературній спадщині Сковороди відображено високий рівень розвитку давньої української літературної мови, що сформувалася на книжних, переважно церковнослов'янських, джерелах. Урочистістю конфесійного стилю, традиційною образністю гомілетики сповнений "Сад божественных пьсней, прозябшій из зерн священнаго писанія».

Літературні твори Григорія Савича так чи інакше позначені рисами традиційної книжності (античної піітики, церковнослов'янської гомілетики). Якщо про його великого попередника полеміста XVII ст. Івана Вишенського Франко писав, що його мова становить "безмірно інтересний образ того хаотичного стану, в якому находився наш язик на початку своєї літературної кар'єри, виломлюючися з обіймів церковщини", то їх можна частково сприймати і до мовлення Сковороди.

Григорій, за свідченням сучасників, говорив у житті простою розмовною українською мовою, добре знав український фольклор і життя всіх верств суспільства. Суперечливий світогляд філософа, художника, богослова не дав можливості відірватися в літературній творчості від церковнослов'янщини, "греки й латини", перейти на просту українську мову (що не схвалював Тарас Шевченко). Та гуманізм, просвітництво й демократизм часто виводили письменника з "обіймів церковщини" на широкий світ народної мови. І він, цей світ, уходив у твори — суперечливий, незвичний. Тому, на думку І. Франка, вірші й пісні Сковорода писав "досить незграбною книжною мовою", "надзвичайно кучерявим і баламутним стилем".

3. Риторика в Києво-Могилянській академії.

У 1632 році була заснована Києво-Могилянська академія, яка стала центром вітчизняної науки (риторики також). У знаменитому навчальному закладі України XVII–XVIII ст. особливого значення надавали лінгвістичній підготовці студентів. В академії працювали видатні вчені, громадські діячі, письменники, видавалися численні підручники з риторики. Академія виникла у період загального культурного піднесення на українських землях, що було зумовлено соціально-економічним пожвавленням у другій половині XVI-на початку XVII ст. Вона створена на основі Київської братської школи, заснованій у 1615 р. і підтриманій запорізьким козацтвом та тими освітніми силами, що у той час гуртувалися в Києві. Київська братська школа досить швидко стала першим вищим загальноосвітнім навчальним закладом України. Академія мала глибоке національне спрямування, запозичувала

системи та методи навчання кращих західноєвропейських університетів. Її вихованці здобували такий рівень освіти, що на той час задовольняв потреби українського суспільства. Серед випускників закладу було багато визначних громадських, політичних, державних діячів та діячів освіти, вчених (істориків, філософів, художників, композиторів, медиків), які працювали як в Україні, так і поза її межами. У XVII–XVIII ст. у Києво-Могилянській академії було вісім класів, навчання тривало дванадцять років. Перший етап - підготовчий клас, куди діти вступали з певним обсягом знань, і передусім - із латинської мови. Другий – четвертий етапи – навчання у так званих граматичних класах (інфима, граматика, синтаксима). Найвищий рівень підготовки вимагав знання латинської мови, яку вивчали детально. Крім того, спудеї здобували ґрунтовну лінгвістичну підготовку (вивчали українську, грецьку, польську, слов'янську та європейську мови). Після граматичних класів протягом восьми років студенти вивчали поезику, риторику, філософію, богослов'я, опановували загальні правила віршування (вивчали тридцять видів класичного й середньовічного стилю). Дориторична підготовка здійснювалася цілеспрямовано. Так, особливу увагу зосереджували на мистецтві складання ліричних творів (елегій; вітальних віршів відомим особам на честь громадських, церковних й академічних свят, а також драматичній поезії).

У XVI–XVIII ст. у Києво-Могилянській Академії читався курс світської риторики, що ґрунтувався на ідеях античності, гуманізму та просвітництва. Навіть сьогодні можна ознайомитись із описами 183 підручників із ораторського мистецтва, які використовувалися під час занять в Академії. 127 із них були складені в 1635–1817 роках. Як відзначають учені, це були оригінальні курси риторики як за своєю структурою, так і за змістом, на яких розглядалися громадсько-політичні проблеми (виконувалось соціальне замовлення щодо захисту інтересів пригноблених і беззахисних перед іноземними загарбниками та місцевими гнобителями людей). Прогресивні вчені, що працювали в Академії, виховували у молоді істинне почуття патріотизму та навчали мистецтва створення панегіриків вітчизняним громадсько-політичним діячам.

Архівні матеріали свідчать, що риторика в закладі була найпопулярнішим предметом, бо мала практичне застосування (студенти створювали ораторські промови з метою виступу на багатьох урочистих громадських та церковних святах). Особливість методики вивчення риторики тому, що спудеїв учили розробляти промови як загальні, так і певного призначення (судові, панегіричні) писати листи (вітальні, прохальні, дякувальні, прощальні тощо). Церковному красномовству вчили лише охочих. Підручники були рукописними, авторськими, бо кожен викладач повинен був складати свої лекції. Як відомо, латиномовні курси теорії художнього слова, риторики, що викладались в Академії, сьогодні оцінюються вченими неоднозначно. Одні з них підкреслюють їх вторинність, неоригінальність, інші вказують на значення цієї риторичної спадщини для розвитку естетико-літературної ідеї

України, Росії, Білорусі. Існує думка й про те, що підручники не втратили свого наукового значення й сьогодні, коли оновлюється наше суспільство.

У концепцію відродження міжнародного університету сьогодні закладені кращі традиції гуманістичної просвіти України, зокрема, вивчення класичної риторики.

4. Внесок Феофана Прокоповича в становлення і розвиток сучасного українського красномовства. Праця Ф. Прокоповича „Про риторичне мистецтво” як основний фундаментальний твір про призначення риторики, її особливості, види і жанри та мистецтво мовлення.

Протягом 1706–1709 років лекційний курс риторики у Києво-Могилянській академії читав Феофан Прокопович (1681–1736 роки життя). Він був видатним слов'янським оратором, ученим, письменником, політичним і громадським діячем, автором трактатів та проповідей. Завдяки своїй майстерності Ф. Прокопович, виходець із середніх верств суспільства, який рано втратив батьків, претендував на високі посади в державі (став правою рукою, радником, сподвижником Петра I). Із 1706 року Ф. Прокопович – професор риторики Академії, курс якої у той час розглядався як унікальна наука про слово, “цариця душ”, “княгиня мистецтв”. “Риторика”, яку створив Ф. Прокопович, увібрала в себе прогресивні ідеї Аристотеля і складалася з десяти книг, а саме: Книга I. Про загальні вступні настанови. Книга II. Про підбір доказів і про ампліфікацію. Книга III. Про розташування матеріалу. Книга IV. Про мовно-стилістичне оформлення. Книга V. Про трактування почуттів. Книга VI. Про метод написання історії і про листи. Книга VII. Про судовий і дорадчий рід промов. Книга VIII. Про епідейктичний або прикрашувальний рід промови. Книга IX. Дещо про священне красномовство. Книга X. Про пам'ять і виголошування.

Ф. Прокопович завдання ораторського мистецтва бачив у тому, щоб навчити, як у промові за допомогою слова дати відповіді на важливі питання й уміти переконати людей. Видатний ритор описав функції цієї науки, а саме: соціально-організаційну (засіб агітації, мобілізації людей), культурно-освітню (висвітлення життя народу, країни), одержання нових знань, виявлення почуттів, громадської думки, вплив на них. Джерелами красномовства ритор вважав природу, мистецтво, освіту, наслідування, тренування. Такий підхід повністю співпадає з уявленнями грецької та латинської класичних риторичних шкіл. Риторичний курс, який розробив автор «Риторики», мав виразний нормативний характер. Промови ученого були повчальними, утилітарними, обґрунтовували реформи Петра I із питань науки, освіти, церкви тощо.

Видатний ритор відстоював принцип античної класичної естетики про відповідність словесного вираження ідейно-емоційному змісту твору. Цінними для сучасної риторичної науки є погляди Ф.Прокоповича щодо достоїнств оратора, який повинен уміти розпочинати виклад, бути поважним у повчанні, дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні і, нарешті, у доборі стилю не на свій розсуд, а за вимогами часу. Основні постулати київського вченого не суперечили поглядам античних теоретиків риторички. Наприклад, в Аристотеля в теорії симетрії домінувала концепція загальної та абсолютної краси, бо словесне виконання (застосування відповідних слів і думок до винайденого матеріалу) вимагає особливого чуття і неабиякого таланту. Ф. Прокопович поділяв і античні уявлення про міру у всьому, міру як естетику середини.

Погляди Аристотеля, Платона, Квінтіліана та інших представників класичної естетики щодо гармонії в риторичці були творчо інтерпретовані Ф. Прокоповичем та його послідовниками. Досить цікавими та корисними для сучасних дослідників є розділ “Про почуття” з “Риторички” Ф. Прокоповича, у якому вчений намагається виховати у своїх учнів-риторів (у їх ораторських виступах) такі почуття, як любов, тривога, надія, радість, ревність, гнів, гордість, страх, жах, печаль, обурення.

Учений аналізував психологічну культуру оратора, який повинен бути талановитим митцем, щоб породжувати в душах слухачів необхідні почуття. Ф. Прокопович та його учні творчо використовували досягнення античної риторички – вчення про три її стилі. Він підкреслював, що основною метою високого стилю красномовства є уміння оратора хвилювати аудиторію. Такий підхід до виступу передбачає здатність виражати сильні емоції, використовувати різні способи викладу матеріалу (часті метафори, величаві фігури та ін.). Квітчастий стиль, як наголошував учений, повинен приносити насолоду слухачам, що вимагає використання частих тропів, поміркованих сентенцій, дотепних висловів. Низький стиль для ритора служив для повчання і використовувався у розповідях, якими навчали інших. Цей стиль не передбачав сильних емоцій.

Не всі праці Ф. Прокоповича на сьогодні знайдені. Відомо, що за його “Букварем” вчилися росіяни, українці, білоруси, молдавани, грузини, серби, болгари, греки та інші. Великий гуманіст закликав учених Академії формувати самостійне мислення, що відповідає сучасним уявленням про етику вченого, педагога-оратора.

Ф. Прокопович був високоосвіченою людиною, талановитим педагогом, який володів багатьма мовами. Він писав латинською, російською, старослов'янською, книжною українською, німецькою, англійською, французькою, шведською, польською. Філософські, риторичні погляди

видатного просвітителя перегукувались із інтересами прогресивних сил того часу та стали важливим етапом у розвитку національного красномовства.

6. Розвиток академічного красномовства в XVIII - XIX ст.

Наука, як відомо, є точним описом реальних і матеріальних явищ світу. Результати наукових досліджень мають бути донесені до громадськості (не тільки студентів та учнів) у дещо спрощеній (адаптованій) формі, тому для кращої адаптації матеріалу використовують різноманітні наочні технічні засоби. Лектор-професіонал не обмежується вивченням своєї спеціальності, а дбає про міжпредметні зв'язки, оскільки будь-яка галузь існує не ізольовано, а пов'язана з іншими сферами. Наприклад, викладач риторики не може не апелювати до історії, філософії, релігієзнавства, літературознавства і ін.

В Україні зародження академічного красномовства пов'язано з функціонуванням Острозької школи та Києво-Могилянської академії, хоча релікти схоластики тут ще були дуже відчутні. Згодом воно розвивається у стінах кількох університетів (Київського, Львівського, Харківського та ін.).

Видатними представниками українського академічного ораторського мистецтва були М. Максимович, М. Костомаров, В. Єрмаков та ін. Головні його риси у той час - доказовість, бездоганна логічність, точність мислення, чітка термінологія, позбавлена будь-якої двозначності.

До жанрів академічного сучасного красномовства належать такі, як наукова доповідь; наукове повідомлення; наукова лекція (вузівська та шкільна); реферат, виступ на семінарському занятті, науково-популярна (публічна) лекція, бесіда.

Лекція - основний жанр академічного красномовства. Це монологічний різновид виступу, але погано, якщо вона перетворюється на монолог викладача без зворотного зв'язку зі слухачами. Аудиторія повинна не тільки слухати, а й активно сприймати матеріал. Для цього існує певна система прийомів: наприклад, проблемний виклад теми, коли лектор не дає готових оцінок, а подає різноманітні точки зору, що існують у науці та можуть навіть суперечити одна одній - це провокує інтерес слухачів до матеріалу та їх розумову активність. Можна також (особливо це стосується середньої школи) під час лекції давати завдання: виписувати на полях незрозумілі слова, складати хронологічні таблиці, план або тези - це урізноманітнить способи ведення конспекту. Пожвавлює розповідь і використання прикладів із життя, гумор.

У рамках кожної наукової дисципліни можна формувати цикл лекцій, що відображають загальнодидактичні принципи поступовості та дозованості навчання (вступні, узагальнені, оглядові та ін.). Дуже важливо, щоб лектор пов'язував новий матеріал із вивченим; до розповіді можна вводити елементи

діалогу з аудиторією (наприклад, якщо потрібно пригадати, що вивчалось на попередніх заняттях). Цікаво простежити, як ця форма діалогу у вищі поступово перетворювалася на науково-популярну (публічну).

У XIX ст. у європейських університетах відвідування занять було вільним, лекції талановитих викладачів приваблювали студентів, а згодом і багатьох зацікавлених. Із другої половини XIX ст. їх вже викладали спеціально для широкої аудиторії, з'явилась науково-популярна лекція.

В епоху масових комунікацій, завдяки використанню радіо та телебачення, ця форма пропаганди наукових знань набуває особливого резонансу (згадати хоча б поширену нині популяризацію досягнень медицини - медичні курси, не зважаючи на більш лапідарні форми репортажу та інформації щодо найновіших наукових досягнень, які подають відповідно підготовлені теле- й радіожурналісти).

Досвідчені викладачі активно використовують також різноманітні форми діалогу зі слухачами: колоквиум, дискусію, диспут, усну рецензію, обговорення і т. ін. Деякі з цих жанрів мають письмові аналоги: наукова доповідь - стаття, усна рецензія - письмова рецензія тощо. Проте під час писемної форми навчання викладач "зв'язаний" її законами - він не може жестикулювати, висловлювати свої емоції, робити паузи тощо. В аудиторії ж оратор має змогу використовувати різні засоби впливу на слухачів, аж до акторських прийомів. Саме форми діалогу переважають у сучасній школі: наприклад, у західних навчальних закладах лекція давно втратила свою провідну роль. Центр уваги перенесено на самостійну роботу: консультації, колоквиуми, семінари і т. ін., що стають основними формами контролю за навчанням студентів і школярів. Монолог, який не переростає у зворотний зв'язок, як твердять кібернетики, свідчить про занепад системи в цілому. Саме він і забезпечує згадані вище форми діалогу з аудиторією. У такій ситуації слід вимагати від слухачів доброго знання наукового матеріалу. Будь-який виступ на семінарському чи практичному занятті, в дискусії чи диспуті має бути серйозно аргументованим: той, хто навчається, мусить опанувати рекомендований список наукової літератури і посилатися на ті чи інші авторитети (навіть якщо їхня позиція спростовується). Така суперечка повинна ґрунтуватися на етичних засадах: будь-яке приниження чи осміювання суперника недопустиме (особливо з боку "сильного" - викладача). Це ж стосується і культури наукової дискусії.

5. Золотослів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського.

Серед письменників-класиків української літератури Т.Г.Шевченкові належить особливе місце. У віршах, прозі він уживає чимало тропів:

метафори, порівняння, метонімію, гіперболу, літоту. Наприклад: "Неначе цвяшок, в серце вбитий, оцю Марину я ношу", або метафора: "Реве та стогне Дніпр широкий". У творах Шевченка чимало повчальних або логічних афоризмів, які й дотепер використовують як прислів'я: «Береженого Бог береже» та ін. Ознакою поетичної мови видатного письменника є позиційно стійкі експресивні словосполучення, що виконують функцію вигуківих емоційно-оцінних компонентів: «І диво дивнее! ніколи / Ніхто не бачив і не чув / Такого дива!» («Марія», pp. 346-348). У поезії Кобзаря розвинена синоніміка просторових словосполучень. Повтор у нього часто слугує засобом експресивного синтаксису у діалогах: залучення звертань, питань (часто риторичних), вигуків: «Степаночку! Степаночку! — / Ридала, кричала. — / Степаночку, моє серце, / Де ти забарився? / Тату! тату! Це Степан наш! / Ідіть подивіться» («Сліпий», pp. 523-528). Дослідники поезії звертають увагу на народнопісенний елемент поетичного мовлення письменника.

Леся Українка стала символом української нації, продовжувачем традицій Т. Шевченка. У її поемах, віршах прочитується біблійна стилізація. У «Лісовій пісні» вона вживає чимало епітетів-прикладок, які набувають у п'єсі нового емоційного забарвлення: сон-трава, квітоньки-зірниченьки, верба-вдовиця, мак-відюк, сиротята-патерчата, зірка-пряха тощо. Фольклорна поетика дала можливість письменниці глибоко індивідуалізувати мову героїв, піднести її до рівня народної пісні. У п'єсі використано народні повір'я, замовляння, казки. Вони стають поетичним засобом творення образів. Творча індивідуальність Лесі Українки виявилася у використанні тропів, розгорнутих метафор, викінченості строфи, ритмах мови, тобто у поетичному синтаксисі.

Зразком ораторської майстерності І. Я. Франка може бути промова "Шевченко – ляхам" на вечорі у сорок треті роковини смерті Шевченка у Львові 15 березня 1904. У класичному вступі автор представляє письменника як національного генія: "А про те можемо сказати сміло, що Шевченкове слово не стратило досі своєї чародійної сили, що його думки не уронили нічого зі свого панування над нашими серцями, а його геній не притемнений пізнішим розвитком нашої літератури... Ми можемо спокійно слідити за кожним розмахом його орлиного крила, можемо критично розбирати його погляди і не потребуємо жахатися ущербу для його честі й для нашої національної гордості. Ми знаємо, що наш поет був чоловік, значить – міг і мусив помилятися». Основний зміст промови починається з запрошення І. Франка до аналізу поезії Т. Шевченка "Ляхам" у контексті "вічно пекучого питання українсько-польських відносин": "Отим-то я й не жахаюся просити у вас кілька хвиль терпеливості та духовного співробітництва, щоб ми разом придивилися невеличкій поезійці Шевченка "Ляхам".

У 1877 році І. Франка разом з іншими товаришами було притягнуто до судової відповідальності за належність до таємних соціалістичних організацій

і пропаганду соціалістичних ідей. Під час Львівського процесу молодь ходила слухати його виступи, бо їй дуже імпонував молодий оратор.

Серед ювілейних промов І. Франка можна відзначити “Ювілей Івана Левицького (Нечуя)”. У похвалі іменинникові автор описав його чесноти, добродієсні риси: “Він був українцем і українським, виключно українським письменником тоді, коли многі його ровесники твердо вірили, що свобода і соціалізм знищать швидко всі національні різниці”.

У похоронній промові “На роковини Т. Г. Шевченка” І. Франко поєднав Мономахове поучення дітям із поученням Кобзаря: “У нас таким поетом, таким володарем душ і керманичем поколінь є Шевченко. Він досі не стратив для нас живої сили; його поезія не пережилася, не вичерпала свого животворного змісту, не переставала, як та псалтиря Мономахові, давати відповідь на важкі й болючі питання нашого часу”. В основній частині промовець відзначив усі заслуги Шевченка, його чесноти, достоїнства, гідність, який заслужив, щоб його пам’ятали і наслідували.

Михайло Грушевський (1866—1933 рр.) — український історик, громадський діяч, учений, що мислив історично-філософськими категоріями. У творах він актуалізував питання національного визволення українського народу, яке пов’язував із загальнодемократичними перетвореннями. Вчений підняв багато цікавого фактичного матеріалу, розкриваючи самотню історію українського народу. Історичні праці Грушевського мають неабияке значення для розбудови української держави і відродження самосвідомості народу в сучасний період.

6. Відродження риторики в сучасній українській державі.

Після польської інтервенції, з приходом до влади династії [Романових](#) з’явилась необхідність систематичної освіти. У 1618-1619 роках виходить "Грамматика" Мелетія Смотрицького. Майже одночасно (1620) перекладається "Риторика" Меланхтона.

Наступним важливим етапом розвитку риторики стали граматичні та риторичні [твори](#) М. В. [Ломоносова](#) (1711-1765). У 1748 році з’являється "Коротке керівництво до красномовства," в 1757 році - "Російська граматика," Близько 1758 року написана "Передмова о користь книг церковних." Особливість філологічних робіт ученого в тому, що він свідомо і цілеспрямовано опрацьовував літературну мову, орієнтуючи її на ділову прозу, історичні твори, академічні та політичні ораторії, проповіді. Його [філологічні](#) праці впливали на російську словесність.

У першій половині XIX століття ряд [літературних критиків](#) на чолі з В. Г. Белінським розв’язують пропагандну кампанію проти риторики. Художня

література та [літературна](#) критика були єдиним видом словесної творчості. Зрештою, в другій половині XIX століття ця дисципліна була вилучена з системи освіти.

Наступні події XX століття гостро поставили перед наукою і [філософією](#) проблему [маніпулювання свідомістю](#) в засобах масової комунікації.

[Сучасна риторика](#) – не просто навчальна [дисципліна](#), що вчить формувати вміння будувати переконливі висловлювання, а інструмент самозахисту від тоталітарної свідомості. Вона повертає людину до спадщини [християнської](#) культури, але з урахуванням сучасного наукового знання. Проте, вивчаючи ораторське мистецтво минулих десятиліть і сучасне, можна простежити, що зараз неориторика використовує ті ж прийоми думки, ті ж методи обґрунтування ідей, навіть ту ж техніку введення в оману, що і дві тисячі років тому, хоча змінюються форми, [стиль](#) і удосконалюються інструменти словесного впливу.

Досвід історії аргументації повчальний: [техніка](#) аргументації, вироблена середньовічною схоластичною логікою, була у XVIII-XIX століттях з презирством відкинута і забута, і тільки вчені XX століття не без подиву виявили, що [принципові](#) рішення [математичної](#) логіки відтворюють ідеї схоластичної логіки. Те ж відбувається і з риторичною аргументацією.

Питання мовленнєвої культури у вітчизняній лінгвістиці та педагогіці XIX-XX ст. розглядалися переважно крізь призму риторики. Наприклад, видатний вітчизняний педагог К. Ушинський виступав палким захисником різномовності навчання, розглядав мову як провідний засіб виховання особистості. Учений акцентував на мовленнєвій здатності людини, яку називав Божим даром, дивом людської природи. Через вивчення рідного слова, як стверджував К. Ушинський, відбувається інтелектуальний та емоційно-моральний розвиток особистості. Особливе значення сьогодні мають думки вченого про роль учителя в навчальному процесі. М. Корф наголошував на важливості письмових вправ, розвитку культури письма. Відомі методисти Н. Кульман, І. Срезневський, О. Михеева зосереджували увагу на бесідах за малюнками, переказах, самостійних розповідях учнів за літературними взірцями. Видатний вітчизняний мовознавець О. Потебня розробив оригінальну психолінгвістичну концепцію формування мови. Рідну мову він трактував як першооснову виховання та освіти.

Тематика рефератів

1. Витоки давньоукраїнського красномовства (Київська Русь).
2. Українське красномовство у XIII-XVII ст. Київська школа риторики XVII-XVIII ст.

3. Українське риторичне слово за часів панування Російської та Австро-Угорської імперії.
4. Красне слово Т. Г. Шевченка – взірць ораторського мистецтва.
5. Витоки давньоукраїнського красномовства.

Індивідуальні завдання

Підготувати виступи за темами:

1. Риторичне вчення Феофана Прокоповича.
2. Риторична спадщина Т.Г.Шевченка.
- 3.Риторика І.Франка.
4. Особливості формування риторики на Україні.
5. Сучасні українські промовці.
- 8.Християнське красномовство Київської Русі.
9. Петро Могила та Іван Вишенський як мислителі і полемісти.
10. Риторика в Києво-Могилянській академії.
- 11.Пафосом художнього мовлення, емоційною риторикою відзначається видатна пам'ятка давньоруської літератури «Слово про похід Ігорів». Обґрунтуйте, чому «Золоте слово Святослава» є визнаним взірцем високої риторичної культури того часу.
12. Переконайте своїх слухачів у справедливості думки Тараса Шевченка «Моліться одному – правді, а більш нікому».
13. Складіть план уявної бесіди про ознаки культурної людини з автором радіопрограми «Мова рідна, слово рідне». Спрогнозуйте можливі запитання ведучого радіопрограми і запропонуйте аргументовані відповіді.